

ÇOKLU SADAKAT EKSENİNDE TÜRK GÖÇMENLERİ

Hasan ŞEN*

ABSTRACT

TURKISH IMMIGRANT WITHIN HYPHENATED IDENTITY

Dealing with the Turkish immigrants migrated from Bulgaria to Turkey after 1989, this study aims to present how this people identified themselves within the Turkish society. The concept of the hyphenated identity which has been common in recent cultural studies, substitutes for the informed identity that built itself upon otherness. The basic feature of the hyphenated identity is that it provides the immigrant people with such a dual identity by mean of which there appears transitions through one identity to another. For instance, they neither can leave their cultural heritage in Bulgaria nor refuse their racial bounds in Turkey. Instead, they gather together both of the identities within the hyphenated identity. Thus, while they build their Turkish identity through their historical bounds, they keep their ethnic kinship from Bulgaria, where they had already internalized the Western way of living and thinking. On the same Turkish racial ground, for them, the idea of citizenship becomes a metaphor which stands for Turkish identity and nationalism, whereas the cultural characteristics such as being studious and orderly well upon their Western identity.

Keywords: Identity, Hyphenated Identity, Nationality, Religion, Turkish, Bulgarian, Modernity, Discourse

ÖZ

Bu çalışma Bulgaristan'dan 1989 yılında Türkiye'ye göç eden Türklerin, kendilerini hangi kimlik altında ve nasıl tanımladıklarını göstermeyi amaçlamaktadır. Bulgaristan'dan göç eden Türklerin tireli kimlik özelliklerini içerdiği iddiasını taşıyan bu çalışma, çok kimlikliliği (Bulgar ve Türk kimliğine sahip olmayı) aynı anda yaşayan, her iki kimliği de birbiri içine geçiren Türk göçmenlerinin, iki kültürün özelliklerini de aynı potada eritme becerisini gösterebildiklerini ileri sürmektedir. Kültür çalışmalarında giderek yaygınlaşan *tireli* (hyphenated) kimlik, modernitenin temsil ettiği dualist ve merkezi bir yapının, öteki aracılığıyla kendini inşa eden tek-biçimci kimliğinin yerini almakta; akışkan bir niteliğe sahip olan, ulus ya da ulus aşırı coğrafyanın toprak parçasını tanımlayan, sadece kökene değil iki yönlü kültürel aidiyet, çift yönlü sadakati içeren bir kültürü ifade etmektedir. Bu bağlamda *tireli* (hyphenated) kimlik, sınırları belli olan bir özgüllükten ziyade, dinamik ve değişime açık bir biçime sahip olmaktadır. Türklüğü, tarihle kurulan bağlarla tesis etmeyi amaçlayan tirelilik, aynı zamanda Bulgar vatandaşı olmayı Batılı ve çağdaş olmaya eşdeğer görmektedir. Biz duygusunu, bayrak ve vatan düşüncesini Türklüğün ispatına yönelik bir metafora dönüştüren tireli kimlik, modern olmayı, çalışkan, dürüst ve düzenli olmayı edinildiği iddia edilen Avrupalılık kültürüne dayandırmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türk ve Bulgar kimliğine eşit uzaklıkta durmayı hedefleyen kimlik söylemlerinin analizini amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kimlik, Tireli Kimlik, Milliyet, Din, Türk/Bulgar, Modernite ve Söylem

*Arş.Görevlisi, Muğla Üniversitesi adına Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora yapmaktadır.

GİRİŞ

Bu yazı, “*Bulgaristan’dan Göç Eden Göçmenlerin Türkiye’deki Uyum ve Özdeşlik Problemleri*¹” adlı araştırma projesinde çalışmayı üstlendiğim, “Türk Göçmenlerinin Kimlik İnşası” adlı konunun irdelenmesine dayanmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, Bulgaristan’dan göç etmiş olan Türklerin kendilerini tanımlama biçimlerini, bu kişilerin kendilerini tanımlarken kullandıkları kimlik formunu ve bu kimlik formunun dayandığı zeminin analizini içermektedir.

Projenin saha çalışmasında, 435 kişi ile anket yapılmıştır. Anketlerin yapılmasına bizzat katılmış olmamız, birçok kişi ile anket sorularının kapsamı dışına taşan görüşmeler yapmamıza olanak tanımıştır. Bu görüşmeler aynı zamanda, projenin ikinci ayağını oluşturan Bulgaristan’daki yapılan görüşmeler için bir karşılaştırma imkanı sağlamıştır. Bu bağlamda çalışma, Türk ve Bulgar kimliğine aynı anda vurgu yapan Türk göçmenlerinin, kimliklerini inşa ederken kullandıkları cümleleri, sözleri, kelimeleri, hikayeleri belli temalar altında sınıflamamı zorunlu kılmıştır. Özellikle saha çalışmasına başladığımız andan itibaren, gerek anketlere yansıyan veriler gerekse yaptığımız derinlemesine mülakatlara yansıyan görüşler, Bulgaristan göçmenlerinin, kendilerini tek boyutlu ve homojen bir kimlik ekseninde tanımlamadıklarını göstermiştir. Bu nedenle incelenen konunun doğasına uygun bir kavramsal model arayışına girdiğimde, bu kavramsal modelin, tek boyutlu ve merkezileşmeye dayanan klasik kimlik tanımlarıyla oluşturulamayacağını gördüm. Türk göçmenlerini tanımlayacak olan kimlik modelinin, söylemlere yansıyan şekliyle aidiyet kapsamı sürekli değişen, hem Türk hem de Bulgar kimlikleri arasında geçişleri barındıran göstergelerin bulunması nedeniyle ve bu göstergelerin tek bir kimlik bünyesinde toplanamayacağını anlaşılmasından ötürü, çok eksenli ve çok boyutlu kimlik tanımının kullanımını zorunlu kıldığını göstermiştir.

Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Kültür çalışmalarında uzun bir dönem, modernitenin egemen unsurlarına dayanan merkezi ve tek boyutlu kimlik modelleri hakim olmuştur. Modern düşüncenin getirdiği ve gerektirdiği *dikotomik* anlayışın ürünü olarak -bu kimlik, *ben* ve *öteki* özdeşlik ilkesine uygun olarak, hakim kimliğin (*ben*) merkeze alınması ve diğerinin (*öteki*), merkezden (*ben*) hareketle tanımlanması yoluyla oluşturulmuştur. Bu da kimliği, birbirinden bağımsız olarak algılanan ve birbirleriyle dışsal ilişkiler içinde olan iki unsurun bileşkesine dönüştürmektedir. Bu nedenle merkezi kimliğin diğer kimliklere karşı mesafe geliştirdiği ve ortak kültürel özelliklerin öne çıkarılmasıyla oluşturulan milli ve özcü kimlikler, korumacı ve aynı zamanda dışlayıcı bir karaktere sahip olmaktadır.

¹ Bu çalışma, E. Ü. Sosyoloji Bölümü ve New Bulgarian University, Department of Anthropology’nin ortak projesi olarak 2002 ve 2003 yıllarında gerçekleştirilmiştir ve yazar, bu projede araştırmacı olarak görev almıştır.

Kimlik tartışmaları, sosyolojik ve psiko-dinamik gibi iki geleneğin etkisinde ilerlemeye başladığından beri farklı bir seyir izlemiştir. Bu iki gelenek de merkezi ve otoriter kimlik kavramıyla ilgili olduğu düşünülen özcü anlayışların reddine dayanmaktadır. “Özcü anlayışlarda kimliğin tutarlı ve yaşam boyunca az çok aynı kalan eşsiz bir nüve ya da öz ‘gerçek ben’ olduğunu varsaymaktadır”. Oysa her iki yaklaşım da kimliğin yaratılmış ve kurulmuş olma özelliğine dikkat çekmektedir (Marshall, 1999: 405). Bu yaklaşımların dışında, antropoloji ve sosyolojide yaşanan gelişmeler, kimliğin tek boyutlu ve özcü niteliklerini sorgulamıştır.

Yapısalcı ve post-yapısalcı ekollerin etkisi ile dilin, kimliğin oluşumunda önemli katkısı olduğu düşüncesi ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu ekoller dilin, anlam, sembol, düşünce ve ideoloji üretmekte olduğunu ileri sürmüşlerdir. Marshall’a göre Saussure’un dile yaptığı vurgu ile dilin, tüm toplumsal ve kültürel anlamları ve temsil sistemlerini ürettiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu düşünceye göre dil, kişilerin kim olduğuna dahi karar veren ve kimlik yapılarını şekillendiren önemli bir unsur olarak görülmektedir (Marshall, 1999: 406). Özellikle post-yapısalcılar, modernitenin birçok alanda olduğu gibi, kimlik oluşturmada başvurduğu tekleştirme/tekipleştirme politikasının, etnik sorunlara, kimlik taleplerine, farklılıkların kendini ifade etme isteğiyle sonuçlanan muhalif hareketlere yol açtığını belirtirler. Aynı zamanda post-yapısalcılar, dilin iktidar oyunlarına sahne olduğunu düşünürler. Kimlik oluşumunda etkili olduğunu düşündükleri psikanalizmi tekrar gündeme getirip, özerk bir öznenin oluşumu düşüncesine karşı çıkarlar ve kimliklerin söylem etrafında belirlendiğini iddia ederler. Sarup’a göre Lacan, dilin bir söylem olarak masum bir araç olmaktan çok, toplumun tüm değerlerini taşıyan bir sistem olduğunu savunur. Bu anlamıyla dil, antropolojik kökenine inildiğinde benliğin yaratılışında, oluşturulan normların kişilere aktarılmasında önemli bir işlev görmektedir. Dil bir kimliktir ve kişilerin kim olduğunu onlara hatırlatan öğretici bir yasadır. “Ama dil aynı zamanda içerisinde toplum tarafından verili olanın yani kültürün, yasakların ve yasaların taşındığı bir araçtır. Nitekim, küçücük bir çocuk hiç farkına varmadan bir daha kolay kolay silinmeyecek bir biçimde o dil ile damgalanıp şekillendirilir”(Sarup, 1997, 23).

Foucault, söylemin kimlik sistemlerini oluşturmadaki hayati önemine işaret etmekte ve söylemin dilin ideolojik kullanımında oynadığı rolü ele almaktadır. Foucault iktidarı, dilin hem anlamlar oluşturma hem de bu anlamları (söylemleri) toplumsal pratikte uygulanması olarak görür. Foucault, söylem yoluyla “dilinin anlam yaratma ve düzenleme işlevi sayesinde kapatmacı toplumsal kurumların bireyleri sarmalayarak, onların üretken ve itaatkar bedenler haline” gelmelerine yol açtığını ifade etmektedir. Bu açıdan Foucault’un ilgi alanını oluşturan merkezi kavramlar; ‘kültürel kapatma’, ‘iktidar’, ‘disiplin’ ve ‘söylem’ olmaktadır. Foucault, öznenin söylemi belirlemediği, söylemin özneyi belirlediği tezini savunur. Bilginin iktidarı ve bu iktidarın söylem yoluyla özneyi belirlediğini ifade eden Foucault, söylemin bir yapı içinde belirlendiğini ve yapının en ücra köşelerine inilmesi yoluyla, söylemin ideolojik boyutunun görülebileceğini düşünür (Foucault, 2000:65-71).

Kimliğin dil ve söylem aracılığıyla üretildiği düşüncesinin yaygınlık kazanması ile birlikte, özellikle feminist teorinin geliştirdiği ve modern ataerkil formların ve tek biçimciliğin eleştirisine dayanan çalışmalar, kimliğin çoklu unsurlardan oluştuğunu, tek merkezli bir tanımlamanın kimlik için uygun olmadığını dile getirmiştir. Aynı zamanda bir kimliğin, diğer bir kimlikle kurduğu ilişkinin sınırının kesin hatlarla çizilmemesi gerektiğini ileri süren bu çalışmalar, kimliklerin oluşumunda birkaç farklı kültürel unsurun etkili olduğu öne sürmüştür. Reynolds ve Pope'a göre insanlar, çoklu kimliğe (multiple) sahiptir ve bu insanlar aynı zamanda pek çok grup tarafından kültürel etki altında bırakılmaktadır. Mesela, Asya kökenli Amerikalı olan bir lezbiyen kadın, aynı zamanda üçlü baskılanmış grubun da bir üyesi olabilir: Söz konusu kişi hem Asya kökenli, hem lezbiyen, hem kadın bir Amerika vatandaşı olabilir. Bu nedenle çok kültürlülük ve çok kimlilik tezlerine sahip kuramsal arayışlar, kültürel benzerlik üzerinde ısrar etmek yerine, kimlik çeşitliliğine etkide bulunan farklı kültürel boyutları araştırmaktadır (Reynolds& Pope, 1991:174-175). Nitekim Grauman'a göre kimlik oluşumunda ve farklı kimlik yapılarının belirmesinde, kendi yerleşik aidiyet unsurlarımız ve çevrenin etkisi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Grauman'a göre, çocukluktan itibaren kimliğimizi oluştururken fiziksel görünümümüze uygun olan davranış kalıplarını benimseriz, fakat aynı zamanda sosyalleşirken aile ve etrafımızdan öğrendiğimiz kültürel değerlerimiz bu oluşumda önemli etkiler taşır. Çevresel unsurlar da kültürel değerlerin oluşumunda olduğu gibi kimliğin belirlenmesinde de etkilidir. Grauman'a göre kimlikler, hem yatay hem de dikey yapıların örgütlenmesi sonucu olarak, birden fazla unsurun bir araya gelmesinden oluşan bir bileşke olmanın yanında, birden fazla kimlik aidiyetin olabileceği bir süreçtir. Grauman, çoklu (multiple) kimliklerin birden fazla kimlik özelliklerinin taşıyabileceğini ve bu özelliklerin aynı anda varlık gösterebileceğini belirtmektedir (Grauman, 1983,309-314). Kimlik tartışmaları görüldüğü gibi, geniş kapsamlı ve esnek kimliğin daha geçerli bir kimlik olarak kabul edilmeye başlandığı bir yöne doğru ilerlemektedir. Bu bağlamda kimliklerin ve kültürlerin sürekli etkileşim içinde bulunması nedeniyle, tekil ve homojen bir kimlik ve kültürden bahsetmek hayli zor ve iddialı olmaktadır.

Marshall, kimliklerin kültürel olarak melezleştiğini ileri sürerken, çoklu kimliklerin çoklu etkileşim yarattığını ifade etmektedir. "Mezleklik, en önemli olarak 'ırksal' ve etnik kimlikler açısından, kimliklerin saf olmadığını, karışım, kaynaşma ve iç içe geçmenin ürünü olduğunu gösterir. Kimliğe bu açıdan bakışın altında yatan şey, kültürlerin karışması ve hareketidir. Kimliklerin bir süreç içinde kaynaşması ya da melezleşmesi, bir kültürün ya da kültürel geleneğin bir diğeri tarafından özümsemesinin mümkün olmayıp, yeni bir şeyin ortaya çıkması anlamına gelir". Marshall'a göre diaspora kavramının, ilk olarak Yahudilerin yeryüzünün her tarafına dağılmasını anlatmak için kullanılmasına rağmen, daha sonra genişleyen bir tanımda kullanılarak artık bir zenci diasporasını, Afrika kökenli insanların farklı kıtalardaki hareketini, göç gelişlerini anlatmaya başlayan bir duygunun ifadesine dönüştüğünü ileri sürmektedir (Marshall, 1999: 407). Yani diaspora kavramın kimliklerin karışım halindeki doğasını ve diyalogunu temsil etmektedir. Çarpışma ve diyalog halinde gelişen tarih ve kültürlerin bir ürünü olarak tasavvur edilen yerel üstü kavramlar olan

melez (credised-kreol), *hyphenated* (tire- ile kurulan) ve diasporik kimlikler, yerel üstü (translocal) ve kültürel göçebe (yerleşik) olmayan birey ve grupların kimlik oluşumlarını açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kavramlar, homojen, sürekli, kesintisiz bir bütün olarak tanımlanan ve bu doğrultuda tesis edilen modern kültürün öteki (*dualisation*) teorisini temsil eden direnç ve asimilasyon modeline karşı eleştiri geliştirir. Modern kültürün tek biçimci, diğerini kendine benzetmeye veya diğerini kendinden uzak tutmak yoluyla ondan gelen etkiden kaçınmaya çalışan kimlik anlayışı, *hyperated* (tireli ile kurulan) kimliğin eleştirisine uğramaktadır. *Hyperated* kavramı, kimliklerin kesin sınırlarla birbirinden uzak tutulması düşüncesine karşı olarak, kültürlerin ve kimliklerin birbirleriyle doğal olarak etkileşim içinde bulunan, fakat aynı zamanda iki kültür ve kimlik arasında kültürel geçişliliği mümkün kılan unsurlara sahip olduğu anlayışına dayanır. Bu anlayış çerçevesinde *kreol/tireli* kimlikler, sınırları belli alanlar arasında köprü rolü oynayan, iki yönlü kültürel aidiyete sahip ve birden fazla kimliksele unsurlara sadakat gösteren özelliklere sahiptirler (Çağlar,2000:130-136). Fakat çoklu sadakat anlayışına dayanan *hyperated*, sadakati öncelikle ulusal kimliğe yaptığı vurgu yoluyla tesis eder. "Tireli, milliyet ve etnisiteyi diğer tüm kimliklerin üzerinde imtiyazlı bir yere koyar. Etnik ya da ulusal kimlikler en temel kimlikler olarak ele alınır" (Çağlar,2000: 137).

Siyasi topluluğu adem-i merkez bir yöne doğru evirmeyi sağlayan çok kültürlü kimlik, eleştirel özelliği ile çok merkezli olan, çok kültürlü (multiple) niteliği bulunan, sabit olmayan olarak tasavvur edilmesi yoluyla kimliğe yeni bir anlam verir. Bu kimlik anlayışında kültür, belli bir etnik grubun tasavvurunda olan, sınırları belli olan özgüllük yerine, dinamik ve değişime açık bir biçimde algılanır (Çağlar, 2000:141).

Yukarıda bahsedilen kuramsal çerçeve dahilinde, kimlik tartışmalarının günümüzde çok yönlü ve çeşitlilik içeren bir yapıya kavuştuğu görülmektedir. Özellikle kültürel geçişliliğin ve etkilenmelerin hız kazandığı günümüz küresel dünyasında, homojen kültür ve kimliğin eleştiriye tabi tutulması ve de olgusal olarak kimliklerin etkileşim içinde olması nedeniyle, kimliklerin tek yönlü inşa edildiği söylemi eski çekiciliğini yitirmiştir. Ayrıca toplumlar arası yaşanan işgücü göçleri, söz konusu toplumlarda sadece iş ve emek aktarımı ile sınırlı olmayan ve aynı zamanda kültürel aktarımların yaşanmasına yol açmıştır. Bu durum da, bir kişinin farklı kültürel etkilenimler içinde yer almasında ve farklı toplumsal etkilere maruz kalmasına yol açmıştır. Örneğin Almanya'ya göç eden Türkler, hem Türk yaşam kültürü ve pratiklerine sahip olmuş fakat aynı zamanda Alman kültürüyle etkileşime girmişlerdir. Yani Almanya'da yaşayan Türkler, hem Alman kültür ve yaşamının hem de Türk kültürüne ait izler taşımaktadırlar. Dolayısıyla farklı kültürel pratikler aynı kimliğin seyri üzerinde etkide bulunabilmektedir. Bu nedenle bu çalışma, çok kültürlülüğün ve çok kimlikliliğin etkisiyle, kuramsal açıdan heterojen kimlik anlayışından hareket edecektir.

Türk göçmenlerinin kimliklerini tesis ederken farklı kültürel temalara başvurdukları, kullandıkları söylemler arasında geçişlilik olduğu, oluşturdukları kimlikleri iki farklı kültürel aidiyet biçimine göre şekillendirdikleri görülmüştür. Bu

durum, Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenlerinin aynı anda birden fazla kimlik tesis ettiklerini göstermiştir. Yukarıda yapılan kimlik tartışmalarından hareketle, bu göçmenlerin kendilerini tanımlamak amacıyla oluşturdukları kimlikler analiz edilirken, klasik, tek biçimli kimlik anlayışı yerine, çoklu kimlik kavramının kullanılması gereği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan tabloda Türk göçmenlerinin, hem Türk hem de Bulgar kimliğinin özelliklerini taşıdıklarını, bu kimlikler arasında gidip geldiklerini göstermiştir. Bu görüntü altında, bu göçmenlerin kimliklerini en iyi resmeden kavramın *hyphenated (tire- ile kurulan)* olduğunu ileri sürebiliriz.

Türk göçmenlerinin dönem dönem Türk kültürünün ve kimliğinin benimsediğini, aynı zamanda Bulgar kimliğine de vurgu yapmayı ihmal etmedikleri görülmektedir. Çift yönlü sadakat geliştirilmesine dayanan çoklu kimlik anlayışına paralel olarak, Türk göçmenleri Türk kimliğinin yanında Bulgar kimliğini de sadakat kapsamına almaktadırlar. Bunun sonucu olarak Türk kimliği, yerel kültürel söylemlere bağlı olarak milliyetçi ve dini söylemlerle donatılarak, fakat eşzamanlı olarak sahip olduğu iddia edilen Bulgar kimliği de Batılı kültürel formu ile bütünleştirilerek oluşturulmaktadır.

Söylem ve İçerik Analizi

Çalışmada teknik olarak söylem analizi kullanılmıştır. Çünkü söylem olmak bakımından konuşmalar, hikayeler ve dil, kimlik oluşumunda dikkate değer araçlar sunmaktadır. Frank Tonkiss, dili söylemle olan ilişkisi bağlamında ele almaktadır. Dilin, sadece insanlar arasında gerçekleşen iletişimin bir aracı olmadığını, aynı zamanda yeni bir gerçeklik inşasında kritik rol oynadığını belirten Tonkiss, dilin yeni bir dünya tasarımının oluşumunda, düşüncelerin biçimlenmesinde ve ayrıca gerçeklik hakkındaki görüşlerimizin belirlenmesinde etkili olduğunu ileri sürmektedir. Dilin spesifik anlamlar ve etkilere sahip söylemler ürettiğini belirten Tonkiss'e göre dil, sosyal ilişkileri, kimlikleri ve düşünceleri şekillendirirken hem aktif hem de fonksiyondur" (Tonkiss, 1998: 245-248). Buradan hareketle söylem, bir metin olarak, tıp, ekonomi, psikiyatri, doğa bilimlerini inşa etmektedir. Söylem hayatın kendisidir ve toplum söylemlerle oluşturulmuş bir şebekedir. "Her söylem bir gerçeklik inşasıdır ve dolayısıyla artık söylemlere tekabül eden gerçeklikler söz konusudur". (Sözen, 1999:12).

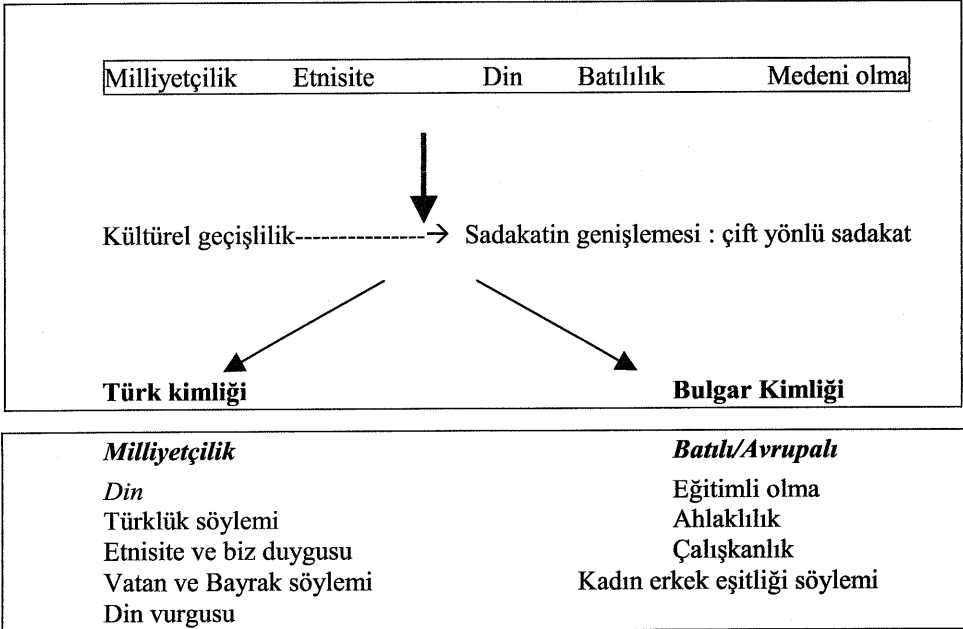
İçerik analizi, "bir takım nicel veya nitel göstergelerden hareketle, mesajdan elde edilen psikolojik, sosyolojik, tarihsel, ekonomik ve benzer türden bilgilerin ötesinde bazı sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktadır"(Bilgin,2000:12). İçerik analizi, tıpkı arkeolojik bulgulardan elde ettiği verilerden hareket ederek, bu bulguların taşıdıkları izlerin uzantısı olan toplumsal olay ve olgulara ulaşmayı hedefler. İçerik analizinde esas olan mesajdır ve mesaja ait durumların tespiti önemlidir. Ayrıca içerik analizinde, betimlemeyi aşan sonuçlar çıkarmak önemlidir (Bilgin,2000:12). İçerik analiziyle metinlerin ideolojik ve didaktik olarak incelenmesi sağlanabilir. İçerik analizi yoluyla metinlerin, ideolojik açıdan nasıl yönlendirildiğini ve metnin nasıl kurulduğunu anlamak ideolojik analiz konusudur. Didaktik analiz ise karşılaştırma esasına dayanır ve bu analizle metinlerin formatı; başlıkları, bilgi alanı, yapısı (bölümleme tarzı, örnek metin içermesi), bilginin iletilme

Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri

biçimi, okunabilirlik düzeyi (çizelge, grafik), ikonografi (resim yazı ilişkileri, resim türleri), hedef kitlesi vb. hakkında bilgi edinilir (Bilgin,2000:84-85).

İçerik analizi metinlerin belirlenen temalar altında incelenmesine dayanır. Metnin kendi metinselliği içinde kalan anlamına dayanılarak açıklamalara gidilir. Söylem analizinde ise, içerik analizinin bu noktadaki sınırlılıkları aşılmaya çalışılır. Yani metnin bir metin olarak oradaki duruşuna ek olarak, metnin ardındaki anlama ulaşılmaya çalışılır. Anlamın var olan biçimiyle ve haliyle sınırlı olmayan fakat o metnin düzenlenmesinde etkili olan ideolojik süreç ve niyet açığa çıkarılmaya çalışılır. Metne yön veren anlam eleştirel olarak analiz edilir. Dolayısıyla bu çalışmada her iki teknik de kullanılmaya çalışılmakta, metnin içerik yönü kadar söylem olarak incelenmesi amaçlanmaktadır.

Söylem analizi konuşmaların, metinlerin, ifadelerin sınıflanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan anketlerden elde edilen ampirik verilerin yanında, 6 aile ve bu ailelerin üyelerinden oluşan yaklaşık 15 kişi ile yapılan görüşme bulgularının bir araya getirilmesi sonucu, Türk ve Bulgar kimliğinin kimlik tesisinde kullandıkları ana temalar aşağıdaki şekilde formüle edilmiştir.

Türk Kimliğine Yüklenen Temalar : Milliyetçilik/ Türklük Söylemi

Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenleri, özellikle milliyetçilik düşüncesini öne çıkarmak yoluyla Türk kimliğini tesis etmektedirler ve Türklük söylemini de milliyetçiliği besleyen metafor olarak kullanmaktadırlar. Özellikle *Türklüğü* kendileri tarafından hak edilen bir kimlik olarak görmekte ve Bulgaristan'ın isim değiştirme politikasını uygulamaya soktukten sonra bu politikaya Türklük adına verdikleri mücadeleleri, bu hakkın kazanılmasında referans olarak göstermektedirler.

“Bulgarlar ilkokulda onlarla savaş yaptığımız yerlere götürdüler. Sözde Türklerin zulüm yaptığı yerleri gezdirdiler, ama biz tarihin başka olduğuna hep inandık. Bulgarlar tarih derslerinde, Osmanlıların Hıristiyanların kafasını kesmiş, çocukları öldürmüş, gibi şeyler anlatıyorlardı. Oysa tarih Türklüğü ispat ediyor”.

“Biz Türklüğün savaşını verdik. Çok acı çektik ve çok bedel ödedik. Biz Türklüğü ispatladık”.

“Biz orada da her zaman Türktük”.

“Biz Osmanlı'nın torunlarıyız. Tarihte büyük bir şanımız var ve biz bu şanımızın farkındayız. Bize Bulgaristan'da Türk denirdi, burada gavur diyorlar. Biz Türklüğümüzle her zaman gurur duyduk. Bize gavur diyenler bizim yaptıklarımızı bilmiyorlar. Biz sizden daha fazla Türküz. Biz örneğin Osmanlı ve Türk tarihini sizden daha iyi biliyoruz. Hem Türk olacaksınız hem de tarihini bilmeyeceksiniz bu olmaz. O yüzden bize gavur diyenler gelsin bizim kadar tarih bilsinler ve bizim kadar mücadele versinler”.

“Bizlere orada Türk denirdi burada gavur deniyor”.

Tarih bilincinin etnisiteyi ve Türklük bilincini güçlendiren bir bağ konumunda olduğu söylemler, özellikle Bulgaristan'ın o dönemki yönetiminin yaptığı zulme karşı gösterilen direnç ölçüsünde güçlenen bir milliyetçiliği benimsemektedirler. Bu yolla Türk kimliğini daha fazla hak etmeyi amaçlayan söylemler, Türkiye'de yaşayan Türkler'e oranla daha güçlü, tavizsiz, tartışmasız ve şüpheye yer bırakmayan Türklük anlayışına sahip olduğu düşüncesini öne çıkarmaktadırlar. Türklüğün kendileri tarafından hak edildiğini meşrulaştır² ve çekilen acının miktarı doğrultusunda değer

² Meşrulaştırma, doğallaştırma vb ideolojik ve retorik modlar, metinlerin ideolojik söylemlere dönüştürülmesinde kullanılan araçlardır. Aşağıda Thompson'ın (1990) sunmuş olduğu ideolojik inşa stratejileri, genel olarak söz konusu pratikleri çözümlemede önemli anahtarlar sunar. Ayrıntılı bilgi için Bkz. (Thompson, 1990). Genel Modlar, Meşrulaştırma, Rasyonelleştirme, Evrenselleştirme; Sembolik inşa stratejileri: Anlatılama, Birleştirme, Standartlaştırma, Fragmanlaştırma, Ayrımlaştırma, Şeyleştirme, Doğallaştırma, Pasifleştirme. Ayrıca retorik modlar: hiçleştirme, ötekileştirme, şeyleştirme, idealleştirme, doğallaştırma,

kazanan Türklük söylemleri, etnisite ile kimlik arasındaki en güçlü milliyetçi bağı temsil etmektedir. Söylemler *Türk, Kürt, Pomak, Bulgar* gibi etnik sözcüklere dayanılarak oluşturulmakta, *gavur, Bulgar* vb sözcükler konuşmalarda sıkça kullanılmaktadır. *Gavur* sözcüğünün kullanımı bir şikayeti dile getirmektedir. Türk göçmenlerinin, Türklük adına verdikleri iddia edilen birçok mücadeleye rağmen, hala Türkiye’de *gavur* olarak tanımlanmalarının kendilerinde yarattığı üzüntüyü ifade etmek amacıyla bu sözcüğü kullandıkları görülmektedir. Ayrıca söylemlerde tarih ile kurulan bağ, göçmenlerin Türk kimliğini sahiplenmelerinde önemli rol oynamaktadır. Tarihin bu tarzda ele alınışı, *yüceltme* ideolojik modunun kullanımına işaretler. Söylemlerde tarih, milliyetçi ideolojinin ve milliyetçilik esasına dayandırılan kimliğin önemli uğrak noktasıdır ve etnisiteye dayalı kimliğin yapıtaşdır. Tamer Akçam, milliyetçi akımların tarihe amaçlı bir yön verme eğiliminde olduğunu, bu eğilimin tarihin en eski ulusu olma, en fazla medeniyet kurma, kahraman olma, iyi ve güzeli aynı bünyede toplama, demokratik, hoşgörülü olma vasıflarını kapsayan düşünce geliştirmeye sonuçlandığını belirtir³. Buradan hareketle Bulgaristan’dan göç eden Türklerin tarihi sahiplenme düşünceleri, tarihi kendi kahramanlıklarını ifade etmede ve milliyetçi kimlik üretmelerine hizmet etmektedir. Konuşmalarda geçen önemli olan bir konu da Türklüğün *ispatına* yönelen söylemlerdir. Türklüğü ispatlama yarışına dönüştürülen konuşmalar, bu yarışta göçmenlerin bu milliyete sahip diğerlerine göre her zaman daha iyi olduğunu gösterme iddiası içindedirler. İspat düşüncesine yapılan bu vurgunun ardında, göçmenlerin Türklüğü hak etmek adına verdikleri emek ve çabanın dile getirme istekleri yatmaktadır. Türklüğün kolay kazanılmadığını hatırlatan bu söylem, Türk kimliğinin kazanılması için gerekli nitelikleri gösterme ve bu niteliklerin kendilerinde olduğunu gösterme gayreti vardır.⁴

Etnisite ve -Biz Söylemi

“Biz yenilmedik”.

“Türkiye Bulgaristan’da çok kötülendi fakat biz hiç aldırmadık”.

“Bulgarlar Türklerin altında yaşamaktan kaynaklanan eziklilikleri vardı. Bu yüzden Bulgarlar Türkleri tütünde çalıştırıyorlardı”.

“Bizim dedelerimiz, atalarımız öteden beri hoşgörülüydü”.

“Bulgarlar Türkçe konuşmamızı yasakladılar. Ama biz gizli gizli konuşuyorduk. Türkçe radyo dinlemek yasaktı ama biz her şeyi göze alarak dinliyorduk. Türkçe’imize sahip çıktık”.

---

kategorize etme, önemsizleştirme, direnme (rezistans) (Spurr, 1993). Spurr ve Thompson’un çalışmalarına dayandırılarak oluşturulan bu modların, metinlerin ideolojileştirilmesinde oynadığı roller, çalışmada başvurulma sıklığına göre bazıları yukarıda örneklendirilmiştir. Bu çalışmada farklı söylemlerin oluşturulmasında kullanılan ideolojik stratejilerden faydalanılmıştır.

³ Akçam, Tamer, *Kollektif Kimlik Üzerine Bazı Tespitler*, Birikim Dergisi, Mart-Nisan, 1995

⁴ Nitekim konuştuğum birçok kişinin, sahip olduklarını düşündükleri iyi ‘tarih bilgisini’ öne çıkarmaları ilginçti.

Söylemlerde *-biz, -siz, -onlar* şeklinde kurulan söz dizimlerine rastlamaktayız. *Biz* sözcüğü ile göçmenler, söz konusu düşünceler ve olaylarla sahiplenme ilişkisine girmektedirler. Van Dijk, *-biz, -onlar* şeklinde ayırmaştırıcı öznelere kullanımında milliyetçi unsurların etkili olduğunu düşünmektedir. Dijk'e göre *Biz* sözcüğünün kullanılmasıyla, 'Biz'im hakkımızda olumlu bilgiler ön plana çıkarılıp olumsuz olanlar göz ardı edilirken, biz olarak tanımlananların dışında yani '*onlar*' hakkında olumlu olumsuz bilgiler ön plana çıkarılır ve onlar hakkındaki olumlu yanlardan hiç söz edilmez. Bu da biz olarak ifade edilen ortak grubun dışında olanlar hakkında olumsuz zihinsel modellerin yaratılmasında etkili olabilmektedir. Dolayısıyla metinlerde geçen *-biz* sözcükleri, Türk kimliğini kolektif kimlik olarak tesis ederek, bu kimliğin benimsendiğini dile getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Etnik kimliğin bu süreçlerden geçerek oluştuğunu belirten Nuri Bilgin de, etnik kimliğin grup üyelerince subjektif olarak algılandığını, diğerlerine karşıtlık, bir fark olarak tanımlandığını ve bunların ideoloji içeren söylem olarak kullanıldığını belirtir. Nuri Bilgin'e göre, kolektif kimlikler milliyetçi akımlarda total bir kimlik olarak sunulur ve üyelerin bunun dışına çıkmasına izin verilmez. Kolektif olan kutsanır, bireysel olan kutsiyetten arındırılır⁵.

Söylemde yer alan olay ve olgulara dair durum tahlilleri ilgi çekicidir. Bulgaristan'ın isim değiştirme politikalarını ve Türkleri tütün işlerinde çalıştırmalarını, Bulgarların Türklere karşı olan ve tarihten gelen bir eziklik düşüncesine bağlayan söylemler, olayların gerçek nedenlerini dışarıda bırakarak olayların nedenlerini milliyetçi bir duygu içinde açıklamaya çalışmaktadır. Biz duygusuna eşlik eden bayrak ve vatan sözcükleri de Türklüğün ispatına dönüşen bir metafor konumundadır. Diğer önemli bir nokta da *dilin* korunmasında verilen çabanın betimlenmesidir. Söylemlerde dil, kimliğin bir parçası olarak algılanmakta ve Türkçe'nin korunmasına dönük verilen mücadeleler, Türk göçmenlerinin Türklüğü ve milliyetçiliği hak ettiklerini göstermek amacıyla gururla kullandıkları metaforlar olarak görülmektedir. Metinlerin oluşturulmasında kullanılan söz dizimleri önem kazanmaktadır. Tarihsel olayların anlatımında genelde üçüncü çoğul kişi kullanılarak, tarihsel olayın herkes tarafından kabul edildiği izlenimi yaratılır. Fakat, özellikle göçmenler, uğradıkları zulmü anlattıklarında, olayın yaşayan aktörleri olarak kendilerini söylemin merkezine yerleştirmektedirler. Bu da söyleme güncellik katmakta ve olaylara tanıklık edildiğini göstermektedir⁶.

⁵ Bkz. Nuri Bilgin, *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999:70

⁶ John Wilson, söylemlerin oluşumunda politik amaçların etkili olduğunu ifade etmektedir. Söylemin inşa edilmesinde kullanılan söz diziminin, bahsedilen olayın anlatımında, söz konusu olayın verilme tarzını etkilediğini ileri sürmektedir. Özellikle, söylemin verilme biçiminde kullanılan etken ve edilgen cümle yapılarının, söylemin gerek amacını gerekse hedefini belirlediğini ileri süren Wilson, bu bakımdan özne, yüklem ve nesnelere kullanım biçiminin söylemin yapısını etkilediğini ifade etmektedir. John Wilson, *Politik Söylem*, Söylem ve İdeoloji: Mitoloji Din ve İdeoloji, Su Yayınları (haz:Barış Çoban,Zeynep Özarslan), İstanbul, 2003:131-139

Vatan Söylemi ve Bayrak Söylemi

Güçlü bir anavatan ve yurt sevgisinin önemli yer edindiği konuşmalar milliyetçiliğin ana damarlarından biri konumundadır.

“Orayı (Bulgaristan’ı) hiçbir zaman yurt, vatan edinmedik, mekan olarak görmedik. Sürekli anavatana göç etme isteğimiz vardı”.

“Yurduma, Türkiye’ye aşırı özlem vardı. Kulağımızda radyo, Anavatandan gelen haberleri dinliyorduk. Türkiye’nin bizi her zaman koruyacağını düşünürdük”.

“Burası benim vatanım, başka bir yer yok”.

“Ben Türkiye’ye daha iyi yaşamaya geldim, çocukları da bu nedenle getirdim”.

“Türkiye’ye ilk geldiğimizde toprağı öptük”.

“Bulgaristan’dan her an gitmeye hazır durumdaydık”.

“Kapılar açıldığında arkada her şeyi bırakarak Türkiye’ye geldik. Öyle ki ilk günlerde Cebel’den sınıra kadar araba konvoyları oluşmuştu. Ne bulduysak bavulumuza atıp yola koyulduk. Tek düşüncemiz bir an önce Türkiye’ye gitmekti”.

“Türkiye iyi de olsa, kötü de olsa anavatanımız”

Söylemlerin milliyetçi kurguyla bütünleştiren önemli bir nokta da vatan düşüncesidir. Milliyetçilik, konuşmalarda *özlemle* bütünleşmiş bir vatan duygusuyla tesis edilmektedir. Özlem fikri, sahiplenme ve vatana ait beslenen duyguların gücünü temsil etmektedir. Türkiye’nin anavatan olarak kodlandığı söylemler, Bulgaristan’ı her an terk edilebilecek ve Türkiye’yi nihai vatan olarak algıladıklarını gösterme amacındadır *Toprağı öpme* düşüncesi de, Türklüğün özlemle vatanla buluşmasını sembolize etmektedir. Söylemlerde yer alan Türkiye’nin kendilerini her zaman koruyacağına olan inanç, Bulgaristan’daki Türklerin Türkiye tarafından da soydaş kabul edildiğini ve bu sahiplenmenin bunun bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Vatana ve toprağı yönelik oluşturulan sadakat, onu sahiplenme ve onun tarafından sahiplenilme düşüncelerine eşlik etmektedir.

Bayrak Söylemi

Söylemlerde Türk kimliğini tasvir eden diğer tema bayrak düşüncesidir. Bayrakla kurulan ilişkiyle vatan, Türklük, etnisite bütünlüğü sağlanır. Diğer söylemlerde olduğu gibi burada da bayrağı verilen değer ve onu sahiplenme biçimi Türk kimliği için gerekli ölçütler arasına sokulmaktadır. Bayrak söylemi altında kurulan bütünlük, milliyetçi kimliğin ana damarlarından biri olan simgeleştirmeyi temsil etmektedir.

“İstiklal marşında çok heyecanlanırdık”.

“Çocuklarımı Türk bayrağı altında yaşatacağım”

“Bayrak=vatan=öz=temizlik demektir”

“Bayrak uğruna çaba gösterdik. Burada aynı bayrağa daha farklı bakılıyor”.

“Bulgar bayrağı için de çalıştık ama Türk bayrağı farklı, Türk bayrağının anlamı farklı”.

“Çocuklarımı Türk bayrağı altında yaşatacağım”

“Hangi ülkenin vatandaşı olursan ol, tepede bayrağın yoksa tam sayılmaz”

Söylemlerde milliyetçilik, bayrak metaforu sayesinde daha da güçlendirilmektedir. Bayrak bir aidiyet göstergesi olarak kodlanmakta ve vatandaşlığın milliyetle bağıni tesis eden bir konumda olmaktadır. Bayrağa yapılan bu vurgu, bayrak için verilen çabanın ardında saygı ve takdir beklentisini dile getirmektedir. Bayrağa *saflık ve özlük* atfeden söylem, onu vatan düşüncesiyle birleştirmekte ve göçmenlerin bayrağa Türkiye’de yaşayan Türklere oranla daha saygın bir değer atfettikleri vurgusuyla donatılmaktadır. Söylemde bayrağın, Türk kimliğinin en temiz unsurlarını ifade etmesi, özcülükle saflığın bir araya gelmesine yol açmaktadır. Özellikle bayrağa gerçek değerinin kendileri tarafından verildiği iması, Türkiye’de bayrağa daha farklı bakıldığı şeklinde bir ifade ile şikayet dile getirilmektedir. Söylemde bayrağa gerekli değerin verilmediği, bu önemli simgenin kıymetinin bilinmediği gündeme getirilmekte ve aynı zamanda bu düşünceleri dile getirenler olarak bu kıymetin kendileri tarafından bilindiği hatırlatılmaktadır. Bayrak figürü, milliyetçi kimliğin oluşumunda önemli bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Vatan, bayrak, devlet gibi kavramlar tıpkı dinsel simgeler gibi algılanmakta, bu simgeler söylemlerde kutsallıktan pay almaktadır. Bayrak idesinin kutsallaştırılmasının ardında, bu ideye inanca dayalı bir zihniyet formu ekleme düşüncesinin yattığını ileri süren Hüseyin Kalaycıoğlu, aynı şekilde ulus devletin de tıpkı Tanrı devleti gibi kutsallaştırıldığını, mitleştirilerek ve dinselleştirilerek birleştirici bir simge haline getirildiğini ifade etmektedir⁷. Dolayısıyla Bulgaristan’dan göç eden Türk göçmenler söz konusu düşünceden hareketle, Türk kimliğine dair aidiyet geliştirirken bu metaforu sıkça kullanmaktadırlar. Türk kimliğine milliyetçi bir cepheden yaklaşarak ve onunla bütünleşerek bu kimliğe karşı geliştirdikleri sadakati göstermektedirler. Aynı sadakat tarzını, dini söylemler için de geliştirmekte, dini söylemleri Türk kimliğinin bütünlüğü açısından önemli damar olarak ele almaktadırlar.

⁷ Bkz. Hüseyin Kalaycı, *Resmi İdeolojinin Geçişli Göstergesi Bayrak*, Birikim Dergisi, Ocak-Şubat-1998,s:161-164.

Din Söylemi

Bu söylemdeki en önemli vurgunun Müslümanlık ve Türklük düşüncesinin iç içe geçmesi olduğu söylenebilir. Müslümanlık ve Türklük ayrılmaz bir ikili olarak görülmekte ve en az Türklük kadar tanımlayıcı bir aidiyet biçimi olmaktadır.

“Biz orada Müslümanlığı safça yaşıyorduk. İnanmışım için yaşıyordum. Burada çıkar için yaşıyoruz”.

“Biz demek Müslüman demektik. İsmimizi değiştirmek istediler direndik. Dinimizi de değiştirmek isteyebilirlerdi eğer direnmeseydik”.

“İslam ve milliyetçilik içimizde alev alev yanyordu. Baskı sahip olduğumuz bu alevi arttırdı, hızlandırdı”

“İbadet vakitlerini kaçırmazdık. Ezan bizim için çok önemliydi”.

“Dinimiz bizim kenetlenmemiz için çok önemliydi”.

“Bulgar polisleri bizi dövdü, tankları üzerimize sürdüler. Belene⁸ kamplarına götürülüp işkence ettiler. Ama hem Türklüğümüzden hem de dinimizden taviz vermedik.”

“Biz hep Müslümandık ve öyle kaldık. Ayaklanma sonrası dinimizi de dilimizi korumak için şehit verdik”.

Söylemler, milliyetçi öğeler kadar dinsel öğeleri de kullanarak Türk kimliğini tesis etmektedir. Özellikle Müslümanlığın Türk kimliği ile bütünleştirici bir form olarak kavrandığı metinler, din ve Türklüğü aynı formun iki kolu olarak görmektedir. Dinin Türk göçmenleri için önemine işaret eden söylemlerde ilgi çeken bir nokta, Müslümanlığın yaşanma biçimindeki saflığın öne çıkarılmasıdır. Türk göçmenleri Müslümanlığın kendileri safça yaşandığını ifade eden konuşmalarında, Türkiye’de ise çıkar için yaşandığını ifade etmekle bu yolla gerçek Müslümanların kendileri olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Müslümanlığı saf ve gerçek haliyle yaşama düşüncesi ve dinsel konulara gösterilen hassasiyet, söylemlerin merkez hatlarını oluşturmaktadır. *Şehit* kelimesi temelde dini içerikte bir kelime olmasına karşın, söylemde anlamı genişletilerek dili ve Türklüğü korumak için ödenen bedelin bir simgesine dönüştürülmekte ve dünyevileşmektedir. Müslümanlık ve Türklüğün aynı potada eritilmesi, söylemin *birleştirme* ideolojik moduna uygun biçimde kullanıldığını göstermektedir. Dinin, Türk ve Müslüman kimliğinin bütünleşmesi açısından kenetleyici bir unsur olarak kavranması, metinlerde din-etnisite ittifakını sembolize etmektedir. Söylemde öne çıkan bir nokta da dinin gerektirdiği icapların harfiyen yerine getirilmesi ve bunun iyi bir dindar olmanın gereği olarak kodlanmasıdır.

⁸ Belene kampları, o dönemde Bulgar hükümetinin kullandığı ve isim değiştirme ile başlayan ayaklanmanın ardında tutukuların sorguladığı yer olarak bilinmektedir.

“Temizlik sağlıktır. Ayrıca dinimiz de temiz olmamızı emreder”.

“Bulgarlarla ailece görüşmüyorduk. Bu yüzden Bulgarlar bizi ve evlerimizdeki temizliği bilmiyorlardı. Biz temizdik. Bulgarlar keşke misafirimiz olsalardı da bunu görselerdi. Bir kahve içselerdi onlar da görecekerdi”.

“Biz dinimizi modern yaşıyorduk”.

“Bulgaristan’da baskı altında bile orucumuzu tutar, cemaat halinde namazımızı kılardık. Müslümanlık bizim için birliktelikti”.

Bulgaristan’dan göçeden Türk göçmenler, söylemlerinde özellikle temizlik konusuna büyük önem vermektedirler⁹. *Temizliği* Türklüğün olumlu meziyetlerinin bir parçasına dönüştüren söylemler, aynı zamanda temizliğin İslam inancından gelen bir değer olarak algılandığını düşündürmektedir. Sonraki söylemlerde de görüleceği gibi temizlik birkaç temanın ana yörüngesini oluşturmaktadır. Temizlik konusu bu noktada inançla kurulan ilişki boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Temizlik söylemlerde dinin bünyesinde yer alan ve dinsel içeriği ile tanımlanan bir konu olmaktadır. Bulgarların, Türk göçmenlere muhtemelen dışlayıcı davranışlarda bulduklarını hissettiren ve bu davranışlara karşı serzeniş havası içinde oluşturulan söylemlerde temizlik konusu, Türklerin Bulgarlara karşı *rüşlerini ispatlama* retoriğine dönüşmektedir. Söylemlerde *ötekileştirme* moduna, retoriğin ben ve öteki dikotomisi etrafında kurulması sırasında sıkça başvurulmaktadır. Ötekileştirme moduyla, söylem merkezine Türk kimliği konulmakta, Bulgar kimliği diğeri olarak tanımlanmaktadır.

Din ve milliyetçilik söylemi Türk kimliğinin tanımlanmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Türk kimliği, özellikle bu iki unsurun dikkatli bir şekilde bir araya getirilmesi, bu unsurları yücelten söylemlerin dile getirilmesi ve *birleştirme* metaforunun kullanımıyla vücuda getirilmektedir. Söylemlerde Türk kimliği, din ve milliyetçi öğelere dayandırılarak oluşturulmakta, Türk göçmenlerinin özellikle Türkiye’de ağırlıkla kabul gören bu öğelere sahip çıkmak suretiyle kimliklerini inşa ettikleri görülmektedir. Dini ve milliyetçi vurgulara yaslanarak Türk kimliğini tesis eden Türk göçmenleri, özellikle bu kimliğe yön veren dini ve milli unsurlara büyük sadakat beslemektedirler. Fakat Türk kimliğine yönelik geliştirilen sadakat, diğeri bir noktada söylemlerde Bulgar kimliğine yapılan referansla genişlemektedir. Çalışmanın bu bölümünde Bulgar kimliğinin tesisinde kullanılan temaları ve bu temaları besleyen söylemleri ele alacağım.

⁹ Ayrıca ziyaret ettiğimiz göçmenlerin evlerindeki düzen ve temizlik dikkat çekiciydi. Bunun nedenini sorduğumuzda temizliğin bir kimliği temsil eden öge, bir ifade biçimi olduğunu dile getirdiler.

Bulgar Kimliğine Yönelik Düzenlenen Temalar Batılı / Avrupalı Söylemi

Bulgaristan'dan göç eden Türkler, milliyetçilik ve din kurgusu altında Türk kimliğini inşa ederlerken aynı zamanda Batılılık ve Avrupalılık söylemi altında ikinci kimlik olarak Bulgar kimliğini tesis etmektedirler. Her iki kimliğin prim getiren ve olumlu yanlarına referans eden bir anlayışla göçmenler, Bulgar kimliğini de Batılılık ve çağdaşlık ekseninde ele almaktadırlar. Avrupalılık düşüncesine referansla oluşturulan bu anlayış, çağdaşlığı ve medeniliği öne çıkarmakta ve bu özelliklerin Bulgaristan'daki yaşamın ürünü ve orada alınan eğitimin mirası olduğunu ileri sürmektedir.

"Batılıyız, Avrupalıyız."

"Bulgaristan'da kültürlüydük ve bunu yaşıyorduk".

"Bulgaristan'dan geldiğimizde çok şaşırıldık. Orada Türkiye'yi bize çok kötülermişlerdi. Geldiğimizde burayı Bulgaristan'dan çok gelişmiş bulduk. Ekonomisi, demokrasisi iyiydi fakat insanları eğitimsizdi. Bulgaristan'da iyi eğitim verilirdi. Kütüphaneler vardı. İnsanların okuma alışkanlıkları vardı. Oradakiler aydın insanlardı. Şimdi Bulgaristan'da da eğitim olanakları azalıyor. Kültür hayatı hiç kalmadı. Kütüphane var ama çok az kişi gidiyor".

"Hata neydi? Sistemde bir sorun yoktu, insanlarda ve yöneticilerde sorun vardı. Türkler Bulgar nüfusundan fazla olmasından korkuyordu. Büyük bir hata olduğunu onlar da kabul ettiler. Bulgaristan'da demokrasi yoktu ama insana değer verilirdi."

"Türkiye'de AB'ye girebilir bu iyi de olur. Ama Bulgaristan daha önce girer çünkü alt yapısı var ve daha Avrupalı".

"Temizlik medeniyettir. Aile alışkanlığı, sosyal bir bilinçtir. Sistemin alışkanlığıdır. Bulgaristan'da her yer temizlenirdi. Temizlik bir imaj problemydi. Temizlik medeniyetin göstergesidir."

"Bizler Batılıyız, Avrupalıyız."

Gerek anketlere yansıyan yanıtlar gerekse görüşmelerde sıkça Avrupalılık temasından hareket eden konuşmalar, Avrupalılığı bir olumlu bir nitelik olarak kodlamaktadır. Söylemlerde Batılılık düşüncesi, Bulgaristan'da geçirilen yaşamın olumlu bir uzantısı olarak karşımıza çıkmakta, *eğitilmiş olma, kültürlü olma, aydın olma, Avrupalı düşünme* vb sözcük ve sözcük grupları, Batılılığı temsil eden anlamlar kazanmaktadır. Batılılık düşüncesi ve Avrupalı olma söyleminin, genelde günlük yaşam pratiklerinden hareketle örneklendirildiği metinler, çağdaşlığı bir yaşam seviyesi ve kalitesine dönüştürmektedir. Çoğu zaman karşılaştırma esasına dayanan konuşmalar, kimliğe çağdaş bir değer atfetme, kimliği ayrıcalıklı kılma amacını gütmektedir. Bulgaristan'daki yaşantıdan edinildiği ileri sürülen nitelikler, çağdaş yaşantıya sahip olmak bakımından pozitif özelliklere büründürülerek, Türkiye'de yaşayan Türklerden farklılığı simgeleyen referanslara dönüşmektedir. Örneğin söylem kurgusu, Türkiye'de yaşayan Türklerle ortak olarak paylaşıldığı düşünülen dini ve milli öğelerin ötesine çıkarak, kimlik inşasında Batılılık figürüne ve çağdaşlık temasına başvurmaktadır. Avrupalı değerlere sahip olma fikri, Bulgaristan yaşam deneyiminden edinilen 'iyi

mirasçı' temasıyla bütünleştirilmektedir. Daha önce Müslümanlığın ve Türklüğün simgesine dönüştürülen *temizlik* retoriği, söylemin bu bölümünde bu defa çağdaşlığı temsil etmektedir. Temizliği sosyal bilince bağlayan ve onun eğitimle kazanılan bir olgu olduğunu ileri süren söylemler, Türk göçmenlerinin temizlik kültürüne sahip oldukları iddiasını taşıyan eylemleri örneklendirme yoluyla ifade etmektedir. Temizliği medeniyet düşüncesiyle ilişkilendiren söylem, bu vasfı taşıyan göçmenlerin medeni olduğu düşüncesine bir geçiş yapmaktadır. Söylemlerde ağırlık kazanan diğer önemli bir kavram da *sosyal bilinç*dir. Sosyal bilinci de eğitimin doğal bir sonucuna indirgeyen söylemler ve bu bilincin çağdaşlığı sembolize ettiğini dile getirmektedir. Türk göçmenleri konuşmalarında, sürekli bir biçimde Türkiye'deki Türklere oranla kültürel açıdan farklı bir noktada bulduklarını vurgulamakta, bu farklılığın sadece kendilerinin iddiası olmadığını, farklılığın yerel halk tarafından da kabul edildiğini dile getirmektedir. Nitekim yerli halk sizi nasıl değerlendiriyor? sorusuna verilen yanıtta, aynı şekilde değerlendiriyor diyenlerin oranı: % 39,9 iken, böylesi bir farklılığın olduğunu belirtenlerin oranı % 60,1 olmaktadır. Bu farklılıkların, % 3,2 ile eğitim, %18,9 ile çalışkanlık ve ekonomik durum, % 15.1 ile kültürel farklılıklar: 2,2 ile öteki, % 19,9 ile ahlak ve 0.8 ile diğer unsurlardan oluştuğu görülmektedir.

Yerli Vatandaşların Sizleri Kendilerinden Farklı Buldukları Nitelikler Nelerdir?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Artan Yüzde
Öyle unsurlar yoktur	148	34,0	39,9	39,9
Eğitim	12	2,8	3,2	43,1
Çalışkanlık ve ekonomik durum	70	16,1	18,9	62,0
Kültürel farklılıklar	56	12,9	15,1	77,1
Ahlak	8	1,8	2,2	79,2
Öteki	74	17,0	19,9	99,2
Diğer	3	,7	,8	100,0
Geçerli Toplam	371	85,3	100,0	
Cevapsız	64	14,7		
Toplam	435	100,0		

Eğitimli Olma Söylemi

“Eğitimliydik, çalıştık. Mazeret bilmiyorduk. Bunlar Bulgaristan’ın bize kazandırdığı şeylerdir”.

“Bulgaristan’da eğitimimiz iyiydi, sistem iyi işliyordu .Bulgar iyi eğitim veriyordu. Eğitim parasız ve herkese verilirdi”.

“Yerli halk çok tembel, cahil ve cimri”

“Buradaki Türkler kapalı, iki yüzlü, göçmenler daha açık, daha Avrupalı”.

“Bizler Bulgaristan’da yerlere tükürmezdik. Yerlere çöp atmazdık. Burada insanlar yerlere tükürüyorlar”.

Söylemde öne çıkan kurgu ötekileştirme. Konuşmacıların kimliklerinin merkeze alınarak oluşturulduğu söylemler, kötü olarak kabul edilen düşünce ve eylemleri dışarıda bırakmayı hedefleyen ve iyi olarak tarif bulan nitelikleri bünyesine dahil eden yapıya sahiptir. Yerli halkın tembelliği, cehaleti ve cimriliği etrafında vücut bulan söylemler, bu özelliklere karşıt olarak göçmenlerin eğitim ve kültürel açıdan ileri olduğunu iddia etmektedir. Örneğin yerlere tükürme, yerlere çöp atma vb davranışların eğitim eksikliğinden kaynaklandığı vurgulayan, Türkiye’deki Türklerin ahlak ve erdem açısından geri olduğunu ifade eden söylemler, sürekli bir biçimde karşılaştırma retorikğine sarılmaktadır. Türk kimliğine yönelik olarak geliştirilen sadakat, söylemin bu bölümünde Bulgar kimliğine doğru genişlemekte, söz konusu sadakat Bulgaristan’ın kazanımlarına sürekli vurgu yapılarak tanımlanmaktadır. Söylemde eğitim ve kültür, çağdaşlıkla kurulan bağı temsil etmektedir. Bu değerleri kendileri için ayrıcalık olarak kodlayan göçmenler, söylemlerinde örneklendirme metaforuna başvurmaktadır. Söylem olumsuzlama ideolojik modunu kullanarak, yerli halkı *cahil, cimri, tembel, iki yüzlü* gibi sözcüklerle tanımlamaktadır. Kimlik kurgusu dikotomik bir şekilde yapılandırılmaktadır. Örneğin çağdaşlık düşüncesi, ona sahip olanlar veya olmayanlar şeklindeki ayrımla sunulmakta, kimlikler bu ayrımla biçimlendirilmektedir.

Görüşülen kişiler eğitimli olma söylemini uygulamak için, sürekli olarak lise yüksek okul mezunları olduklarını dile getirmektedir. Nitekim anketlerde lise ve üniversite+master mezunları oranı % 58.1’e tekabül etmektedir.

Eğitim Durumunuz

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Artan Yüzde
İlkokul	20	4,6	4,8	4,8
Ortaokul	143	32,9	34,1	38,9
Lise	212	48,7	50,6	89,5
Üniversite+Y.Lisans	44	10,1	10,5	100,0
Toplam	419	96,3	100,0	
Cevapsız	16	3,7		
Geçerli Toplam	435	100,0		

Aynı şekilde görüşülen kişilerden Bulgaristan'da ve Türkiye'de verilen eğitimin karşılaştırılması istendiğinde, Bulgaristan'daki eğitimin daha iyi olduğunu söyleyenleri oranı % 64,6 civarında olmaktadır.

Eğitim Durumunu Kıyaslayabilir misiniz?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Artan Yüzde
Türkiye'de daha iyi	79	18,2	18,5	18,5
Bulgaristan'da daha iyi	281	64,6	66,0	84,5
Bilmiyor	37	8,5	8,7	93,2
Her iki yerde aynı	29	6,7	6,8	100,0
Geçerli Toplam	426	97,9	100,0	
Cevapsız	9	2,1		
Toplam	435	100,0		

Ahlak Söylemi

Çağdaşlık şemsiyesi altında toplanan göstergeleri temsil eden diğer bir nokta da *ahlaktır*. Özellikle sosyal ahlaka vurgu yapılarak düzenlenen söylemler, ahlakın dünyaya bakış tarzı olduğunu ve bunun da ancak edinilebileceği düşüncesine

Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri

dayanmaktadır. Eğitim eksikliğine bağlanan birçok sorun veya olumsuz durum, kişilere bağlı bir durum olmaktan çıkarılmaktadır. Olumsuz söz ve eylemleri kötü bir sistemin ürünleri olarak sunan söylemler, ahlakı sistemin genel işleyişiyle değerlendirmektedir. Her iki ülkede sosyal ahlakın kıyaslanmasına yönelik sorulan bir soruya verilen yanıtta: sosyal ahlakın Türkiye’de daha iyi olduğunu ifade edenlerin oranı %15.4, Bulgaristan’da daha iyi söyleyenlerin oranı % 61.8, bilmiyorum diyenlerin oranı %7.9 ve her iki tarafta da aynı diyenlerin oranı 14.9 olarak görülmektedir.

Sosyal Hayatta Doğruluk vb. Kıyaslayabilir misiniz?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Artan Yüzde
Türkiye’de daha iyi	66	15,2	15,4	15,4
Bulgaristan’da daha iyi	265	60,9	61,8	77,2
Bilmiyor	34	7,8	7,9	85,1
Her iki yerde aynı	64	14,7	14,9	100,0
Geçerli Toplam	429	98,6	100,0	
Cevapsız	6	1,4		
Toplam	435	100,0		

Bu yanıtlar, Bulgaristan’da alınan eğitim ve moral değerlerin çağdaşlığa yaptığı katkıyı ifade eden söylemleri destekleyici niteliktedir.

“Genelevi burada duyduk”.

“Otobüste yaşlı birine yer verilmediği takdirde o kişi çok ayıplanırdı”.

“Korapçin (corruption): yolsuzluk, rüşvet bizim için yeni bir kelime. Eskiden bir işi yaptırmak için sadece bira ismarlanırdı.”

“Buradaki insanlar birbirine çok saygısız ve kaba davranıyor. Kavga çıkarmak için fırsat arıyor”.

“Türkiye’de insanlar birbirlerine ve çevrelerine saygı göstermiyorlar. Örneğin elindeki sigara izmaritini sokağa atıyor ve bir şey söylendiği zaman hiç umursamıyor. Saygısızlık ediyor. Yapıcı değil yıkıcı oluyorlar”.

Ahlak söyleminde özellikle saygı unsuru öne çıkmaktadır. Toplumsal saygının ahlakın ölçütü sayıldığı söylemler, bunun yine eğitim eksikliğinin bir sonucu olduğunu işaret etmektedir. Genelev sözcüğü burada toplumsal bir çöküntüyü işaret etmek amacıyla sembolleştirilmektedir. Aynı şekilde korapçin (rüşvet) sözcüğünün göçmenler tarafından bugüne kadar bilinmiyor olunması, bu kişilerin ahlaki bozulmayla yüz yüze gelmediklerinin kanıtı olarak sunulmaktadır.

Çalışkanlık Söylemi

Söylemlerde çalışkanlık üstün bir erdem olarak kodlanmaktadır. Aynı şekilde kalifiye işçi olma ve eğitilmiş olma nitelikleri Batılı olma söylemiyle bütünleşmekte ve yerli Türkler bu sınıflamanın dışında tutulmaktadır. Bu özellikleri bünyesinde toplayan söylem anlayışı Batılı olmayı yüceleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. Çalışkanlık, üretim, birikim, tasarruf gibi kavramlar, Batı düşüncesine yakınlığı dile getirmektedir. Göçmenler çalışmanın erdemi üzerinde durmaktadır ve bu erdemin yine Bulgaristan'ın kazandırdığı bir değer olduğunu ifade etmektedirler.

"Bizler çalışkan ve nitelikliyiz. Bu yüzden buraya uyum sağlamamız zor olmadı. Kısa zamanda birçok şey yaptık, ev yaptık araba aldık. Buradaki işyerlerinde de kısa zamanda yükseldik. Bu da yerli halkın bizi kiskanmasına yol açtı. Bizleri kışkırdılar ve asılsız şeyler uydurdular bizler hakkında. Kazandığımız her şeyin Türk devleti tarafından verildiğini söylediler. Bu yanlış. Sadece 89'da gelenlere devlet ev ve arsa verdi. Biz her şeyi kendimiz yaptık".

"Buraya geldiğimizde her işi yapıyorduk. İş beğenmek gibi bir özelliğimiz yok. Parası az da olsa çalışırız. Fakat bunun sonraları bizi istismar ettiğini anladık. Olsun biz çalışmaktan kaçmayız. Çünkü çalışmak bize Bulgaristan'ın kazandırdığı şeylerden biridir".

"Buradaki Türkler iş beğenmiyor, tembeller. Çalışmayı sevmiyorlar."

"Orada veresiye, kira yoktu. Onları burada duyduk. Bulgaristan'da herkesin işi gücü vardı. Çalışma zorunluluğu vardı. Bulgaristan'da iş tutmasa da bir meslek için eğitilirdi. İşsiz birine hemen başka bir iş bulunurdu ama çalışmazsa kötü karşılanırdı."

"Burada dışlandık ama çalıştık"

"Türkiye'ye göç ettikten sonra Bulgar ekonomisi zora girdi ve Bulgar hükümeti kalanların da gitmemesi için çok uğraştı. Bence Türk ekonomisi de biz geldikten sonra daha iyi oldu çünkü iyi yetişmiş bir kitle geldi. Örneğin ben bir kadını ve vinç operatörüyüm. Ama burada mesleğimi yapamadım, konfeksiyonda çalıştım".

"Bizler kadın erkek çalışırız. Bizim erkeklerimiz kahveye gitmezdi. Ama son zamanlarda bizim erkeklerimiz de kahveye gider oldular onlara benzemeye başladılar".

Göçmenlerin konuşmalarında, kalifiyelik, çalışkanlık, uyum, beceri gibi sözcük grupları öne çıkmakta ve kimliklerini bu sözcük gruplarına yaptıkları referansla biçimlendirmektedirler. Veresiye sözcüğünün tembelliği örneklediği söylemde yine ötekileştirme kurgusu hakim olmaktadır. Söylemin merkezine yerleşen diğerini baz alarak kendini tanımla retorisi, ötekileştirmenin sıklıkla kullanılmasına yol açmaktadır. Ayrıca söylemde, göçmenlerin çalışkan olma özelliklerinin, yerli halk tarafından takdir görmesi bir yana, bu özelliklerin yerli halk tarafından göçmenler adına kötü bir özellik gibi sunulmasından kaynaklanan şikayetler dile getirilmektedir. Söyleme gizil olarak karşılıklı bir rekabetin sızdığı görülmektedir. Yerli halkın, göçmenlerin edindiği mal varlıklarını, onların çalışkanlıklarının ürünü olmaktan çıkarıp, göçmenlerin devletten aldıkları yarımara bağlamaları, göçmenler tarafından iftiraya uğrama şeklinde

Çoklu Sadakat Ekseninde Türk Göçmenleri

sunulmakta ve bunun haksız bir söylem olduğu ileri sürülmektedir. Bu iftiraların, yerli halkın kendi tembelliklerini kapatma amacını taşıdığını göstermeye çalışan söylemler, buna karşın göçmenlerin çalışkanlıklarının karşılığını aldıklarını gösteren kanıtları sıralama gayreti içine girmektedir. Ayrıca söylemler, göçmenlerin sahip olduğu iddia edilen çalışkanlığın, Türkiye için de faydalı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla göçmenler, Türk ekonomisinin kendileriyle birlikte nasıl geliştiğini anlatma çabasıdadırlar. Yerli Türkler tarafından dışlanmanın kendilerinde yarattığı tahribatı belirtmek istemelerine rağmen göçmenlerde, çalışma erdemlerini yerli halka uymak suretiyle kaybedecekleri kaygısı da kendisini göstermektedir. Göçmenler tembelliğin kendilerini etkilememesi için gayret etmekte, kimliklerinin önemli bir boyutunu oluşturan çalışkanlık boyutunu ve bu boyuta yön veren Batılılık kültür dokusunu koruma ihtiyacını hissetmektedirler¹⁰.

Kadın Erkek Eşitliği Söylemi

Bulgaristan göçmenlerinin bir övünç kaynağı olarak başvurdukları bir söylem de kadın erkek arasındaki eşitlik söylemidir. Söylemlerde yer alan, kadınların sosyal yaşamda sahip oldukları eşitlik düşüncesini, Batılı olma niteliğine bağlayan konuşmalar, Bulgaristan göçmenlerinin Batı ile olumlu tarzda kurduğu ilişkiyi betimlemekte ve bu özellikler göçmenler tarafından, kendilerinin de içinde yer aldıklarını düşündükleri Batılı yaşamlarına vurgu yapmak için kullanılmaktadır.

Kadın Haklarını Kıyaslayabilir misiniz?

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde	Artan Yüzde
Türkiye’de daha iyi	55	12,6	13,0	13,0
Bulgaristan’da daha iyi	292	67,1	69,2	82,2
Bilmiyor	34	7,8	8,1	90,3
Her iki yerde aynı	41	9,4	9,7	100,0
Toplam	422	97,0	100,0	
Cevapsız	13	3,0		
Toplam	435	100,0		

¹⁰ Özellikle Bulgaristan göçmenlerinin, yaşadıkları bölgelerde yerli halkla kaynaşmak konusunda isteksiz olduklarına tanık olduk. Birçok Türk göçmeni, kiralık evlerini yerli halktan ziyade yine göçmenlere verdiklerini, hatta bu evlerin göçmenler tarafından kiralanmaması durumunda, evleri yerli Türklere vermektense boş bıraktıklarını ifade ettiler .

Yerli Türk kadınlarının (olumsuz) konumu gözler önüne serilerek düzenlenen söylemler, göçmen kadınlarının sosyal yaşamda önemli kazanımlar elde ettiğini ileri sürmektedir. Kadın erkek ilişkisi söz konusu olduğunda söylemler, Bulgar kimliğine yakınlaşmaktadır.

“Bulgaristan’da kadın-erkek eşitliği var. Kadınlar çok çocuklu değil”.

“Bizim kadınlarımız kendine güveniyor. Kadınlarımızın özgüveni var. Toplumda, aile içinde güçlü. Diğer kadınlara yardım ediyoruz. Burada kadınlara kötü gözle bakılıyor”.

“Bir kadın olarak akşam işten geç geldiğimde veya gece mesaisine gittiğimde insanların bana bakışlarına anlam veremiyordum. Bunu sonradan anladım ki kadına bakışla ilgili bir şey. Sonraları onlar da ben de bu duruma alıştık. Ama kadının özgürlüğü ve ona bakışla ilgili bir şey bu”.

“Burada kadınlar erkeğin hizmetçisidirler”.

“Buradaki insanlar çok eşli ve çok nüfuslu. Ekonomik durumları kötü olduğu halde çok çocuk yapıyorlar.”

“Bulgaristan’da gençler geç saatlere kadar birlikte gezerlerdi. Bunda kötü bir taraf görmedik burada ise bu ilişkilere kötü gözle bakılmaktadır”.

Söylemlerde oluşturulmasında sıkça başvurulan sözcük grupları, eşitlik-eşitsizlik, kadına kötü gözle bakılma, kadının erkeğe hizmetçi olması, kadının özgüveni veya özgüven sahibi olamamasıdır. Kadınların erkekle eşit kılındığı ve özgüven sahibi olması Batı kültürü ile bütünleştiren söylemler, kadının ikinci sınıf vatandaş olmasını geri kalmışlıkla ve doğululukla açıklamaktadır. Bulgaristan’da edinilen eğitim ve kültür sonucunda kadına eşit bir statünün verildiğini ileri süren söylemler¹¹, kültür farklılığını vurgulamaktadır. Nitekim kadın haklarına sahip olmayı ve kadına bakış açısından çağdaş bir konumda olmayı, Bulgaristan’dan alınan kültürel bir miras olarak betimleyen söylemler ağırlık kazanmaktadır. Kadın haklarının her iki ülke özelinde kıyaslanmasını istediğimiz bir soruya verilen yanıtta: Kadın haklarının Bulgaristan’da daha iyi olduğunu söyleyenlerin, % 69.2 gibi yüksek bir oran olduğu görülmektedir.

¹¹ Sara Mills, *Söylem ve İdeoloji* adlı çalışmasında, cinsiyet ayrımcılığın ataerkil bir zihniyetle oluşturulduğunu ve bu ayrımcılığın söylemlerde yer edindiğini belirtir. Dolayısıyla Mills bir metinde veya söylemde cinsiyet ayrımcılığının olup olmadığını anlamak için, söyleme yön veren temel amacın ve bu amacın ifade edildiği söz dizimlerine eğilmek gerektiğini düşünür. Mills’e göre söylemler aynı zamanda, kadın erkek arasındaki mücadelenin verildiği yerler olarak da karşımıza çıkmaktadır Bkz. Çoban, Barış & Özarlan Zeynep, *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji Din ve İdeoloji*, Su Yayınları İstanbul, 2003:127-129 Göçmenlerin söylemlerinde de, kadın ve erkeklerin eşit bir konumda olması dile getirilmektedir. Dolayısıyla burada söylemler, göçmenlerin bu konuda yerli halka oranla sahip oldukları üstünlüğü ifade eden metinlere dönüşmektedir.

SONUÇ

Bulgaristan'dan göç eden Türk göçmenleri, çoklu sadakat anlayışına dayalı, bünyesinde iki toparlayıcı çerçeveye barındıran bir kimlik anlayışını vücuda getirmektedirler. Göçmenler kimliklerini inşa ederken çoğu zaman gelgitler içinde temelde farklılaştırdıkları referanslara başvurmaktadırlar. Zaman zaman etnik ve dini vurgulara yönelmekte, zaman zaman ise günlük yaşam pratiklerinden hareketle örneklendirdikleri kimlik temalarını gündeme almaktadırlar. Etnik kimlikte kolektivist ve birleştirici özelliklerin, günlük yaşamda ise ayrımcı ve farkçı unsurların devrede olduğu söylemler oldukça dikkatli, korumacı ve tedirgin nitelikler taşımaktadırlar. Türk ve Müslüman olmak, yerli Türklerle paylaşılan bir kimlik olarak sunulurken, bu paylaşım ortaklık ve birlikteliğe vurgu yapmaktadır. Türk ve Müslüman olmak, kimliğin etnik ve dini boyutunu oluştururken, Batılı olmak, çalışkan ve eğitilmiş olmak vb. özellikler göçmen kimliğinin Batılı boyutları olarak kabul görmektedir. Yaratılan içsel güvene dayanan söylem kurgusu, dışsal olana güven duymayan ve dışa karşı kapanma ve dışarısını dikkat edilmesi gereken olarak görme mantığına dayalıdır. Korku yüklü mesajların ağırlık kazandığı söylemlerde, toplumsal hafıza travma üzerine kurulmaktadır. Söylemlerde, Türkiye'de ve Bulgaristan'da kabul edilen olumlulukları sahiplenme, olumsuz olandan sıyrılma anlayışı hakim olmakta, Batılı kültürünü çekici kılma amacı görülmektedir. Kimlik tasarımı olumlama ve olumsuzlama iç içe geçmektedir. Türk ve Bulgar kimliği sadakatin değişmez iki kolunu temsil etmektedir. Kimlik tanımlamalarında, eşzamanlı olarak iki kültürün ve iki kimliğin izleri taşınmaktadır.

Özellikle, hem Türk hem de Bulgar kimliğinin unsurlarına yer verme gayreti, Türk göçmenlerinin aynı anda farklı kimliksel özellikleri yaşamalarına imkan vermektedir. Yukarıda bahsedilen tablo içinde, Türk göçmenleri iyi ifade edeceğini düşündüğüm 'yerinde kimlik' tanımını kullanmanın uygun olacağı kanaatindeyim. Bu tanım gereği, göçmenler, aynı anda iki kültür ve iki kimliğin dünyasına girebilmekte, durumsal ihtiyaçlarına uygun olarak bu kimliklere başvurabilmektedirler. Yani bu kimlikte aynı anda hem Türk ve Bulgar olunabilmekte, hem etnik değerler sahiplenilirken hem de Batılı olunabilmektedir. Her iki kültürün ve kimliğin artı yönleri sahiplenilirken, kimliksel geçişlilik sayesinde bu iki kültürün olumsuz yanlarından kaçınılabilmektedir. Bu kimlik sayesinde hem yerel hem evrensel değerler arasında bağ kurulabilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKÇAM, Tamer, *Kollektif Kimlik Üzerine Bazı Tespitler*, Birikim Dergisi, Mart-Nisan, 1995
- BİLGİN, Nuri, *İçerik Analizi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 2000
- BİLGİN, Nuri, *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- ÇAĞLAR, Ayşe., "Tire'li Kimlikler: Teori ve Yönteme İlişkin Bazı Arayışlar", *Toplum ve Bilim* 84; Bahar 2000
- ÇOBAN, Barış & ÖZARSLAN Zeynep, *Söylem ve İdeoloji: Mitoloji Din ve İdeoloji*, Su Yayınları İstanbul, 2003, içinde: *Politik Söylem*, John Wilson, *Söylem ve İdeoloji*, Sara Mills,
- FOUCAULT, Michel., *Özne ve İktidar*, (Seçme Yazılar), (çev:İşık Ergüden, Osman Akinhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,,2000.
- GRAUMAN F. Carl, "On Multiple Identities", *International Social Science Journal* Vol:35, No:2,1983
- HALL,Stuart-HELD,David-THOMPSON, Kenneth. *Modernity*. Polity Press, The Plity Press, 1995 (içinde) *Thompson: Religion, Values and Ideolgy*)
- KALAYCI, Hüseyin., *Resmi İdeolojinin Geçişli Göstergesi Bayrak*, Birikim Dergisi, Ocak-Şubat-1998.
- KÜÇÜK, Mehmet. *Medya-İktidar-İdeoloji*, Ark Yayınları, Ankara, 1999. (İçinde) Dijk. Teun.A., *Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları*
- MARSHALL, Gordon., *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev.Osman Akinhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999
- ÖĞÜNOĞLU, Sema., *Dilbilimin Yaramaz Çocuğu: Teun A. Van Dijk*, Virgül,sayı:39, Mart 2001.
- REYNOLD L. Amy, POPE L. Raechele, "The Compexities of Diversity: Exploring Multiple Oppressions", *Journal of Counseling & Development*, September / October 1991, vol:70
- SARUP Madan, "Postyapısalcılık ve Postmodernizm" (çev) Güçlü, Baki,Ankara, Ark Yayınevi, 1997
- SPUR, David, *The Rhetoric of Empire*, Duke Üniversitesi Yayınları, A.B.D. 1993.
- SÖZEN, Edibe., *Söylem (Belirsizlik,Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite)*, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.
- SEALE, Clive., *Researching Society and Culture*, British Library Cataloguing, London,1998.içinde: Tonkiss, Frank, *Analysing Discourse*